

УДК 17.022.1:316.647.5

ФУНКЦІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ЦІННОСТІ

Ляпунова В.А., к. пед. н.,
докторант кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

У рамках статті акцентовано увагу на функціях толерантності. Толерантність є однією зі значущих соціальних цінностей сучасних європейських держав. Досліджуються різні підходи науковців до визначення функцій толерантності. До основних з них відносять мотиваційну, інформаційну, адаптивну, регулятивну, виховну, комунікативну. На підставі вищевикладеного виділено функції педагогічної толерантності, які найбільш повно відображають її зміст: інформаційна, смислова, функція розуміння, емотивна та регулятивна функції. З'ясовується їх зміст. Звертається увага на потенціал освіти у формуванні толерантності як базової цінності демократичного суспільства. Обґрунтовується актуальність формування толерантності в системі вищої професійної освіти.

Ключові слова: толерантність, соціально значущі цінності, функції толерантності.

В рамках статті акцентується увага на функціях толерантності. Толерантність являється однією з найбільш значущих соціальних цінностей сучасних європейських держав. Досліджуються різні наукові підходи до визначення функцій толерантності. К найбільш важливим з них відносять мотиваційну, інформаційну, адаптивну, регулятивну, виховну та комунікативну. На основі вищевикладеного виділено функції педагогічної толерантності, які найбільш повно відображають її зміст: інформаційна, смислова, функція розуміння, емотивна та регулятивна функції. Розкривається їх зміст. Звертається увага на потенціал освіти у формуванні толерантності як базової цінності демократичного суспільства. Обґрунтовується актуальність формування толерантності в системі вищої професійної освіти.

Ключевые слова: толерантность, социально значимые ценности, функции толерантности.

Lyapunova V.A. FUNCTIONS OF TOLERANCE AS A SOCIALLY SIGNIFICANT VALUE

In this article we focus on the functions of tolerance. Tolerance is one of the most important social values of modern European states. Different scientific approaches to the definition of the functions of tolerance are studied. The most important of these include: motivational, informative, adaptive, regulatory, educational and communicative functions. Based on the above highlighted information the functions of pedagogical tolerance that best reflect its contents are distinguished. Informative, semantic, function of understanding, emotive and regulatory functions are among them. Their contents are being elucidated. Attention is drawn to the potential of education in the formation of tolerance as a basic value of a democratic society. The urgency of forming tolerance in the system of higher education is grounded.

Key words: tolerance, socially significant values, functions of tolerance.

Постановка проблеми. З давніх часів і до наших днів європейська освіта розвивалась як ціннісна система. І хоча в різні історичні часи (епохи) в різних країнах європейського простору цінності освіти різнилися, їх головний вектор залишався практично незмінним: від античності і до наших днів в центр освітнього простору європейська освіта незмінно ставила Людину як найвищу цінність, створену Природою і Богом.

Духовно-моральною, в тому числі і філософською, основою процесу впровадження в практику загальноєвропейського канону сучасної особистості є принципи установки, вироблені європейською спільнотою впродовж її історичного розвитку. Античність і Середньовіччя, Відродження і Просвітництво, Нові часи і період високої класики, епоха глобалізації сформували загальну ціннісну платформу європейсько-

го світу, яка стоїть на засадах демократії, толерантності, миролюбства, екологічної безпеки, прав людини, солідарності тощо. Означені цінності мають універсальний характер. Вони однаково затребувані різними народами і культурами, оскільки відображають загальнолюдський контекст міжлюдських комунікацій і не тільки не принижують чи нівелюють національні цінності, але й навіть збагачують їх аксіологічним досвідом інших народів і культур. Загальнолюдський статус цих цінностей дає змогу розглядати їх як головні універсальні організації педагогічного процесу у всіх країнах європейського простору.

Система сучасних цінностей складається з ряду компонентів, серед яких вагоме місце належить групі громадянських цінностей (цінностей демократичного суспільства), поміж яких толерантність посідає одне з провідних місць.

Толерантність – це одна з універсальних цінностей сучасного суспільства. Принцип толерантності – норма цивілізованого компромісу, взаємодії різних людей з різними смаками, поглядами, цінностями. Тому виникає необхідність формування ідеології гуманної глобалізації та розробки системи загальних принципів поведінки, глобальної етики, деяких загальних, прийнятних для всіх норм моралі. Тому необхідні глибоке осмислення та інтерпретація толерантності в різних контекстах, зокрема з точки зору функцій, які виконує ця категорія у житті як окремої людини, так і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значенню толерантності як аксіологічної платформи спільного педагогічного простору Європи присвячено публікації В.П. Андрющенка, І.А. Зязюна, В.Л. Кондрашової, В.В. Ягупова та ін. Дослідженню окремих проблем толерантності приділялася увага в роботах О.Г. Асмолова, С.К. Бондиревої, О.А. Гриви, М.М. Мчедлова та ін. В.В. Береговий, І.Д. Бех, Б.С. Гершунський, О.Ю. Клепцова, В.А. Лекторський досліджували формування ставлення вихованців до толерантності як суспільної цінності. Психологія і педагогіка толерантності стала напрямом досліджень О.Г. Асмолова, О.Ю. Клепцової, Б. Рієрдон, В.О. Тішкова та ін.

Однак функції толерантності глибше розглядалися дослідниками у галузі філософських (Г.Л. Бардієр, Р.Р. Валітова, Є.І. Касьянова, В.А. Лекторський та ін.) та психологічних (О.О. Безносюк, О.О. Бодальов, В.В. Бойко, Г.У. Солдатова та ін.) досліджень.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, які полягають в аналізі різних підходів до розуміння функцій, які виконує в суспільстві толерантність, у з'ясуванні їх змісту, встановленні потенціалу освіти у формуванні толерантності як базової цінності демократичного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Толерантність постає як категорія, зміст якої багатоаспектно і недостатньо чітко визначено в сучасній науці. Виявлено кілька напрямів трактувань сутності толерантності з точки зору різних наукових підходів. Як соціально-філософське поняття толерантність – це принцип терпимості одного соціального суб'єкта до політичних, етнічних, конфесійних та інших особливостей іншого соціального суб'єкта, тобто визнання світоглядного, релігійного, соціально-політичного, культурного, національного та етичного плюралізму. Він передбачає діяльність, взаємодію соціальних партнерів

на основі рівності, відкритість соціальному досвіду іншого, збереження індивідуальної своєрідності кожного з них і досягнення згоди без утиску їх індивідуальних інтересів на основі діалогу та ненасильства, переважно методами роз'яснення і переконання. Активна толерантність означає духовну відкритість, визнання толерантної позиції в майбутньому. Під суб'єктами толерантності розуміються різні індивіди, соціальні групи, суспільні інститути, суспільства, на які поширюється принцип толерантності, з якими можливий пошук компромісу.

Толерантність може розглядатися як моральне поняття, оскільки в основі толерантності лежать знання норм моралі і загальнолюдських цінностей, уміння використовувати їх у різних видах діяльності, моральні почуття: повага, симпатія, доброта тощо.

І.В. Крутова [3, с. 111], розглядаючи ставлення до толерантності як до соціально значущої цінності і визначаючи її як складне особистісне утворення, виділяє такі функції, як інформаційна функція, що реалізується у фіксації інформації; функція про соціально значущу цінність толерантності; функція емоційного підкріплення, яка відображає емоційне сприйняття знань про соціально значущу цінність толерантності; смислова функція, що визначає пошук, усвідомлення і прийняття особистісного сенсу соціально значущої цінності «толерантність»; регулятивна функція, що реалізується в регуляції власних дій з особистісним смислом толерантності.

В структурі толерантності науковцями (С.К. Бондиревою, Є.Ю. Клепцовою, Г.У. Солдатовою, Т.Н. Чекмарьовою та ін.) виділяється чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий і конативний (поведінковий або діяльнісний).

Виходячи з цих компонентів, що складають структуру толерантності, дослідники виділяють такі функції толерантності:

1) мотиваційна (визначає склад і силу мотивації соціальної діяльності та поведінки, сприяє розвитку життєвого досвіду, тому що дозволяє особистості прийняти інші точки зору і бачення вирішення проблем; спонукає до розширення контактів, діалогів, діяльності, до конструктивної взаємодії з оточуючими);

2) інформаційна (розуміння ситуації, особистості іншої людини);

3) регулятивна (толерантність має тісний зв'язок з вольовими якостями людини: витримка, самовладання, саморегуляція, сформованими в процесі виховання);

4) адаптивна (дає змогу особистості сформувати в процесі спільної діяльності

позитивне, емоційне, стійке ставлення до самої діяльності, яку здійснює особистість, до об'єкта і суб'єкта спільних відносин).

С.К. Бондирєва, Д.В. Колесов, конкретизуючи, виділяють такі функції:

– *світозабезпечувальна*, яка визначає багатомірність середовища та різноманітних поглядів, забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, що відрізняються один від одного за різними ознаками, є суспільним гарантом недоторканності і ненасильства до різного роду меншин і легалізує їх положення за допомогою закону;

– *регулююча*, яка дозволяє стримати неприязнь у поєднанні із відкладеною позитивною реакцією або замінити її на позитивну, надає конструктивний вихід з конфліктних ситуацій, орієнтує відносини на дотримання рівноправ'я, поваги, свободи;

– *психологічна*, яка є основою для нормалізації психологічної атмосфери в групі, суспільстві (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки), формує і розвиває етнічну самосвідомість, забезпечує етнічну та соціальну самоідентифікацію, підтримує і розвиває самооцінку особистості і групи, знижує поріг чутливості до несприятливих факторів, фрустраційної ситуації;

– *виховна*, яка забезпечує передачу досвіду позитивної соціальної взаємодії і досвіду людства в цілому, є досконалим зразком організації життєдіяльності в соціумі, забезпечує успішну соціалізацію, розвиває моральне розуміння, співпереживання, вміння лояльно оцінювати вчинки інших;

– *комунікативна*, яка розвиває готовність до спілкування, співробітництва і розуміння, дає змогу встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп іншого світогляду;

– *культуросберігаюча*, яка забезпечує збереження і перебільшення культурного досвіду групи, етносу, суспільства;

– *креативна*, яка забезпечує можливість творчого перетворення навколишньої дійсності, створює умови для безпечного прояву дивергентності творчої активності, створює умови для творчого самоствердження;

– *феліцитологічна*, яка дає змогу отримати щастя від спілкування з іншими представниками і усвідомлення своєї індивідуальності, від визнання групою і світом в цілому. [2, с. 132].

На думку К.Л. Ремарчук [8, с. 49], толерантність виконує такі функції:

1) регулююча, яка дозволяє стримувати неприязнь або замінити її на позитивну; надає конструктивний вихід з конфліктних ситуацій; орієнтує відносини на дотримання рівноправ'я, поваги, свободи;

2) психологічна, яка є основою для нормалізації психологічної атмосфери в групі дітей дошкільного віку (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки), формує і розвиває етнічну самосвідомість, забезпечує етнічну та соціальну самоідентифікацію, підтримує і розвиває самооцінку особистості, знижує поріг чутливості до несприятливих факторів, фрустраційних ситуацій;

3) виховна, яка забезпечує передачу позитивної соціальної взаємодії й досвіду людства в цілому, є досконалим зразком організації життєдіяльності в соціумі, забезпечує успішну соціалізацію, розвиває моральне розуміння, співпереживання, вміння лояльно оцінювати вчинки інших;

4) комунікативна, яка розвиває готовність до спілкування, співпраці, взаєморозуміння; дає змогу встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп, іншого світогляду.

Т.Н. Чекмарьова [9, с. 67] виділяє такі функції толерантності (тобто роль терпимості, толерантності у взаємодії людини зі світом, іншими людьми):

– функція толерантності як індивідуальної моралі: комунікативна, орієнтаційно-евристична;

– функція толерантності як суспільної моралі: гносеологічна, прогностична, превентивна (В.А. Петрицький);

– функції синдикативна, трансляційна, адаптивна, активна (Є.Ю. Клепцова) [7, с. 118];

– функція стабілізації особистості та психологічної стійкості, яка дає змогу толерантності бути як «запас міцності» (фізичної або психологічної) для особистості; як зберігаюча функція для організму людини (психічна стійкість; адаптивні можливості, що сформувалися в результаті зниження чутливості до наявності і повторюваного впливу фрустраторів, стресорів, тривоги та інших несприятливих чинників середовища).

У дослідженні міжособистісного спілкування В.Н. Куніцина, Н.В. Казарінова, В.М. Погольша [6, с. 158] виділяють такі функції: контактна функція – встановлення контакту як стану спільної готовності до приймання, передачі повідомлень і підтримання взаємозв'язку у вигляді постійної взаємоорієнтованості; інформаційна функція – обмін повідомленнями, думками, задумами, рішеннями; спонукальна функція – стимуляція активності партнера до спрямування його на виконання певних дій; координаційна функція – взаємне орієнтування та узгодження дій при організації спільної діяльності; функція розуміння – адекватне сприйняття і розуміння

змісту повідомлення і взаємне розуміння намірів, установок, переживань, станів; емотивна функція – збудження в партнері потрібних емоційних переживань, а також зміна з його допомогою своїх переживань і станів; функція встановлення відносин – усвідомлення і фіксація свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків співтовариства, в якому діє індивід; функція здійснення впливу – зміна стану поведінки, особистісно-смыслових утворень партнера. На підставі вищевикладеного можна виділити функції педагогічної толерантності, які, на наш погляд, найбільш повно відображають її зміст: інформаційна функція, яка сприяє фіксуванню у свідомості суб'єкта інформації про основні факти, поняття, які розкривають сутність педагогічної толерантності як якості особистості; смыслова функція, яка зумовлює усвідомлення і прийняття педагогічної толерантності як якості особистості; функція розуміння, що реалізується в сприйнятті і у взаємному розумінні суб'єктами намірів, установок, переживань, станів один одного; емотивна функція, що визначає емоційне сприйняття суб'єкта, а також зміна з його допомогою власних переживань і станів; регулятивна функція, що реалізується в регуляції суб'єктом власних дій на основі толерантності.

Висновки з проведеного дослідження. Вищевикладені теоретичні положення дають змогу уточнити функції толерантності як соціально значущої цінності та пов'язати їх з роллю освіти у формуванні толерантної особистості. Сьогодні формування толерантності у підростаючого покоління є відображенням об'єктивної потреби суспільства в новому типі особистості – людині толерантній (*homo tolerans*). Ці процеси знаходять відображення в науковому знанні. Толерантність може стати цінністю людини в процесі освіти і самоосвіти, боротьби зі сформованими негативними стереотипами, агресивністю.

Актуальність формування толерантності в системі вищої професійної освіти обґрунтовується в його сучасній парадигмі: орієнтація не стільки на передачу знань, які по-

стійно застарівають, скільки на оволодіння базовими компетенціями, що дають змогу потім, в міру необхідності здобувати знання самостійно. Основою нової парадигми освіти є «інноваційна освіта», одним із головних принципів якої виступають формування світогляду, заснованого на варіативності рішень, терпимості до інакомислення і моральної відповідальності за свої дії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці моделі підготовки майбутніх педагогів до формування толерантності дітей дошкільного віку, важливе місце в якій посідає формування педагогічної толерантності самих педагогів як суб'єктів педагогічної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституціоналізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір / [В.П. Андрущенко, Т.В. Андрущенко, В.Л. Савельєв]. – К. : «МП Леся», 2014. – 358 с.
2. Бондырева С.К. Толерантность (введение в проблему) / С.К. Бондырева, Д.М. Колесов. – М ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЕК», 2003. – 240 с.
3. Братченко С.Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании / С.Л. Братченко // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление. – 2003. – С. 104–117.
4. Грива О.А. Толерантність молоді у полікультурному середовищі : [монографія] / О.А. Грива. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2007. – 275 с.
5. Дубасенюк О.А. Проблема толерантності в антропологічному вимірі / О.А. Дубасенюк // Історичні уроки голокосту та міжнародні відносини (до 70-річчя початку Другої світової війни) : матер. міжнарод. наук.-практ.конф. для викладачів та студентів. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 360–365.
6. Котелянец Ю.С. Характеристика толерантности как педагогического понятия / Ю.С. Котелянец // Педагогика: традиции и инновации : материалы III междунар. науч. конф. – Челябинск, 2013. – С. 156–160.
7. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности / Е.Ю. Клепцова. – М. : Академический Проект, 2004. – 118 с.
8. Хижняк А.В. Лабиринты толерантности : [монографія] / А.В. Хижняк. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. – 160 с.
9. Чекмарева Т.Н. Толерантность – поиск мира и согласия в межличностном взаимодействии / Т.Н. Чекмарева. – Братск : БрГУ, 2011. – 170 с.